

Rinnakkaistalenneversio

Julkaistu *Historiallisessa Aikakauskirjassa* 2/2019

Ville Laamanen ja Ville Okkonen

Kansallisoikeistolainen itseymmärrys 1929–1932

Maailmansotien välisen ajan suomalaista oikeistoa tarkastelevasta tutkimuskentästä erottuu viimeistään 1980-luvulta alkaen kaksi erilaista tulkintalinjaa. Niistä varhaisempi on keskittynyt tulkintaan valkoisen Suomen kokemasta kommunismin uhasta ja sen torjumisesta. Uudemmassa tulkintalinjassa painottuvat radikaalin oikeiston omaehtoiset pyrkimykset, jotka kyseenalaistivat vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen. Tässä artikkelissa kommentoimme molempien tulkintalinjojen vakiintuneita johtopäätöksiä ja analysoimme kansallisoikeistolaisuudeksi kutsumaamme mentaliteettia, jossa oikeistolaisuus ymmärrettiin yhteiskunnalliset ristiriidat ylittävänä ja hengeltään epäpoliittisena valtioajatteluna. Argumentoimme, ettei kommunismin ja reaktion narratiivissa ole riittävästi huomioitu yhteiskunnan demokratisoitumista luokkatietoisien oikeistoradikalismien aiheuttajana. Tutkimushavaintomme on, että kansallisoikeistolaisen mentaliteetin mielekäs selittäminen vaatii ennen kaikkea sen omaehtoisten yhteiskunnallisten tavoitteiden ja itseymmärryksen analyysia. Kansallisoikeiston idealismia heijastanut politiikka ei ensisijaisesti ollut puolustavaa tai säilyttävää vaan aktiivista ja taistelevaa.

ASIASANAT: kansallisoikeisto, kommunismi, mentaliteettihistoria, oikeistolaisuus, poliittinen historia

Maailmansotien välisen ajan suomalaista oikeistoa tarkastelevasta laajasta tutkimuskentästä erottuu viimeistään 1980-luvulta alkaen kaksi painotuksiltaan erilaista tulkintalinjaa. Niistä varhaisempi on keskittynyt tulkintaan valkoisen Suomen kokemasta kommunismin uhasta ja sen torjumisesta, ja se oli jo sisällissodan voittaneen osapuolen korostama. Narratiivi on sittemmin näkynyt vahvana myös poliittisen historian yleisesityksissä.¹ Viimeaikaisemmassa tutkimuskirjallisuudessa tämä tulkintalinja on havaittavissa asetelmana, jossa painottuu oikeistovoimien pyrkimys säilyttää sisällis-

¹ Aikalaistoimijoiden muistelmista ks. esim. G. Mannerheim, *Suomen Marsalkan muistelmat. Muistelmien I–II kansanpainos*. Otava 1993, 144–146; tutkimuskirjallisuudesta esim. Mikko Uola, *Sinimusta veljeskunta. Isänmaallinen kansanliike 1932–1944*. Otava 1982, 13; yleisesityksistä esim. L. A. Puntila, *Suomen poliittinen historia 1809–1955*. Otava 1964, 154; Martti Häikiö, *Suomen lähihistoria*. Helsingin yliopisto 1991, 19–20.

sodan lopputuloksena syntynyt yhteiskuntajärjestys. Puolustautumista henkevästi paitsi ympäristölleen vihamielinen kommunismi, myös heikoksi mielletty parlamentarismi lyhytikäisine vähemmistöhallituksineen.² Oikeistoaktiivisuuden tärkeimmän järjestäytyneen ryhmittymän eli Lapuan liikkeen aiheuttamaa konkreettista uhkaa demokratialle on toki tarkasteltu laajasti, mutta liikkeen viholliskuvia painottaen.

Tulkintalinjoista uudempi on näkemysmme mukaan hahmottunut erityisesti Suomen työväenliikkeen historian tutkimuksen sekä Martti Ahdin, Risto Alapuron, Matti Klingen ja Juha Siltalan julkaisujen myötä. Siinä painottuvat vahvemmin radikaalin oikeiston omaehtoiset pyrkimykset ja viholliskuvia laajemmista ihanteista johdettu aktivismi, joka kyseenalaisti vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen.³ Tutkimustraditiossa on tarkasteltu myös oikeistoradikalismien inspiroitumista vuotta 1906 edeltäneestä ajasta, jota hallitsivat käsitykset sääty-yhteiskunnan päättäjille ominaisesta pyyteettömyydestä ja edesvastuullisuudesta. Isänmaallinen toiminta ei ollut vain vuonna 1918 saavutetun voiton säilyttämistä, vaan yhteiskunnan aktiivista rakentamista tätä pidemmälle.

Tässä artikkelissa kommentoimme molempien tulkintalinjojen vakiintuneita johtopäätöksiä ja analysoimme kansallisoikeistolaisuudeksi määrittelemäämme mentaliteettia, erityisesti sen itseymmärrystä ja viholliskuvia. Kansallisoikeistolaisella mentaliteetillä tarkoitamme oikeistolaisuuden ymmärtämistä yhteiskunnalliset ristiriidat ylittävänä ja siksi hengeltään epäpoliittisena valtioajatteluna. Mentaliteettia ei määritellyt menettelytapa vaan käsitys, että isänmaan etu edellytti yhteiskunnan johtavien kerrosten määräävää, asioiden luontaisen järjestyksen tiedostavaa vaikutusta politiikassa.

² Ks. esim. Mikko Uola, Parlamentaarisen demokratian haastajat 1920- ja 1930-luvuilla. Teoksessa Vesa Vares, Mikko Uola & Mikko Majander, *Kansanvalta koetuksella. Suomen eduskunta 100 vuotta*. Edita 2006, 190, 213; Vesa Vares, *Suomalaiskansallinen Kokoomus. Kansallisen Kokoomuspuolueen historia 1929–1944*. Edita 2007, 14–15; Martti Häikiö, *Suomen leijona. Svinhufvud itsenäisyysmiehenä*. Docendo 2017, 426–433.

³ Ks. Lauri Haataja et al. (toim.) *Suomen työväenliikkeen historia*. Työväen sivistysliitto 1976, erityisesti 176–177; Risto Alapuro & Erik Allardt, *The Lapua Movement: The Threat of Rightist Takeover in Finland, 1930–32*. Teoksessa Juan J. Linz & Alfred Stepan (toim.) *The Breakdown of Democratic Regimes: Europe*. The Johns Hopkins University Press 1978, 122–141; Juha Siltala, *Lapuan liike ja kyyditykset 1930*. Otava 1985, erityisesti 124–127, 471–476; Martti Ahti, *Kaappaus? Suojeluskuntaselkekaus 1921, Fascismin aave 1927, Mäntsälän kapina 1932*. Otava 1990, 130–133; Matti Lackman, *Esko Riekkö (1891–1973): Jääkäri, etsivä, SS-pataljoonan luojana*. SKS 2007, 214; Aapo Roselius, *Kiista, ebeys, unohdus. Vapausodan muistaminen suojeluskuntien ja veteraaniliikkeen toiminnassa 1918–1944*. Suomen Tiedeseura 2010, erityisesti 243–249; Tuomas Tepora, *Lippu, ubri, kansakunta. Ryhmäkokemukset ja -rajat Suomessa 1917–1945*. Helsingin yliopisto 2011, 160–161; Matti Klinge, *Vihan veljet ja kansallinen identiteetti*. Siltala 2012, 204–206; Miika Siironen, *Valkoiset. Vapausodan perintö*. Vastapaino 2012, erityisesti 206–217; Oula Silvennoinen, Marko Tikka & Aapo Roselius, *Suomalaiset fasistit. Mustan sarastuksen airuet*. WSOY 2016, erityisesti 73–103; Miika Siironen, *Mustan lipun alla. Elias Siirtojen elämä ja utopia*. Atena 2017, erityisesti 282.

Kansallisoikeistolainen sivistyneistö ja poliittinen eliitti perustelivat demokratian ja parlamentarismin heikkoutta juuri valtakunnan itsenäisyyteen, sisäiseen lujuteen ja henkiseen ykseyteen nojautamalla argumentaatiolla.⁴

Suomalaisella kansallisoikeistolaisuudella oli selkeitä yhtäläisyyksiä ensimmäisen maailmansodan jälkeiseen vastavallankumoukselliseen konservatismiin, joka oli leimallista erityisesti Saksan ja Ranskan oikeistolle.⁵ Voimakkaimmin itäisessä Euroopassa toteutunut taloudellinen, sosiaalinen ja poliittinen reformikehitys oli ylitsemaailmainen prosessi, joka muokkasi oikeiston itseymmärrystä samankaltaisin tavoin eri kansallisvaltioissa. Vaikka artikkelimme rajoittuu kotimaiseen poliittiseen historiaan, se kytkeytyy kansainväliseen konservatiivisen vallankumouksen (*conservative revolution*) ja reaktionääriseen modernismiin (*reactionary modern*) tutkimukseen.⁶ Katsomme kuitenkin, että laajempi vertaileva tarkastelu edellyttää ensin syventymistä kotimaiseen ilmiöön ja sen historiografiaan.

Käsityksemme on, ettei kommunismiuhan ja reaktion narratiivissa ole riittävästi huomioitu yhteiskunnan demokratisoitumista tai sosiaali- ja verovallan kehityksen alkuvaiheita oikeistoradikalismien aiheuttajina. Artikkelimme kytkeytyy omaehtoisen aktivismin narratiiviin, jossa on aiemminkin tarkasteltu sitä, kuinka jyrkän linjan oikeiston järjestäytyminen 1920- ja 1930-lukujen taitteessa johtui oleellisesti muustakin kuin kommunismista.⁷ Keskitymme kuitenkin aiempaa tarkemmin kansallisoikeistolaisen mentaliteetin ja yhteiskuntapolitiikan yhteen kietoutumiseen sekä meritokratian merkitykseen oikeistolaisen eliitin ihanteissa. Samalla kritisoiimme selitysmallia, jonka mukaan oikeistoaktivismi olisi ensin ollut nimenomaan kommunismin vastustamista ja vasta vuoden 1930 kommunistilakien jälkeen siirtynyt laajempaan offensiiviin vasemmistolaisuutta vastaan.

Analysoimme erityisesti sitä osaa oikeistosta, joka vuosien 1906 ja 1919 perustuslakiratkaisuissa toteutuneen järjestelmän säilyttämisen sijaan tavoitteli omia radikaaleja yhteiskuntareformejaan.

⁴ ”Kansallis-oikeiston”, ”nationalistis-oikeistolaisuuden” ja ”kansallisradikaalin” käsitteitä on aiemmin käyttänyt lähinnä Matti Klinge. Ks. Klinge 2012, 204–206; Matti Klinge, *Upsalasta Pariisiin. Muistelmia 1960–1972*. Siltala 2014, 139.

⁵ Lauri Hyvämäki, *Sinistä ja mustaa. Tutkielmia Suomen oikeistoradikalismista*. Otava 1971, 7–9; Henrik Meinander, Pitkä 1900-luku. Teoksessa Henrik Meinander, Petri Karonen & Kjell Östberg (toim.) *Kansanvallan polkuja. Demokratian kehityspiirteitä Suomessa ja Ruotsissa 1800-luvun lopulta 2020-luvulle*. SKS 2018, 38–39.

⁶ Jeffrey Herf, *Reactionary modernism: Technology, culture, and politics in Weimar and the Third Reich*. Cambridge University Press 1984, 18–48; Philip Morgan, *Fascism in Europe, 1919–1945*. Routledge 2003, 59–63.

⁷ Viimeaikaisesta tutkimuksesta ks. Meinander, Karonen & Östberg (toim.) 2018.

Näitä vaatimuksia inspiroivat 1800-lukulaisen nationalismin ihanteet siitä, että kansa voisi sivistyneistön esikuvallisella johdolla jalostua yksimieliseksi yhteisöksi.⁸ Tässä projektiossa kansa oli kuitenkin altis luokkapuolueiden harhaanjohtaville ja itsekkäille etupyrkimyksille. Kansallisoikeistolaisuutta ajoi usko siihen, että kansanluonne ja kansalaisyhteiskunta lujittuisivat Suomalaisen puolueen herättämästä siveellisestä perustasta.

Kun arvioidaan 1920- ja 1930-lukujen taitteen kansallisoikeistolaista itseymmärrystä, viholliskuvia ja poliittista aloitteellisuutta, on tunnistettava menneen ajan toimijoiden kokemusmaailmaa määrittelleet ja vahvistaneet tekijät. Vaatimus koskee sekä heidän havaitsemaansa ja kokemaansa todellisuutta että vasta hahmottelemiaan yhteiskunnallisia ihanteita tai uhkia. Suomalaisessa tutkimuskentässä puhutaan yleisesti mentaliteettihistoriasta, kansainvälisesti tutkimuksesta voi tässä yhteydessä mainita fasismitutkija Roger Griffinin ja alan pioneerin George Mossen edustaman ”metodologista empatiaa” painottavan lähestymistavan.⁹ Myös niitä aikalaiskäsityksiä, joiden perustaa toteutunut historia on horjuttanut, tulee analysoida huolellisesti. Tutkittavien toimijoiden todellisuuskäsitysten arvioinnissa kiinnostavuus on faktoja syvemmällä, menneen todellisuuden horisonttien rekonstruktiossa.

Tässä artikkelissa tarkastelun kohteena on varsin heterogeeninen joukko, joka poliittisesti ryhmittyi lähinnä Kokoomukseen. Vaikka luokkatietoisella sivistyneistöllä ja lapualaisaktiiveilla ei ollut yhteinäistä ohjelmaa, näiden piirien yhteisesti jakama mentaliteetti erosi sovitteluun ja kompromisseihin myöntävästä porvarillisuudesta, jota erityisesti Edistyspuolueen ja Ruotsalaisen Kansanpuolueen vasemmisto edusti. Toisinaan on käytetty myös äärivalkoisuuden käsitettä kuvaamaan mentaliteetteja, jotka olivat yhteisiä sekä parlamentaarisesti toimineelle kansallisoikeistolle että lapualaisaktiiveille, mutta liian jyrkkiä liberaalille porvaristolle.¹⁰

Tärkeimpiä alkuperäislähteitämme ovat keskeisten oikeistolaisten yhteiskuntavaikuttajien arkistokokoelmat sekä sanomalehti *Uusi Aura*, joka julistautui Kokoomuksen äänenkannattajaksi vuonna

⁸ 1800-luvun kansallismielisen aktivismin perinnöstä itsenäisyyden ajan kansallisoikeistolle ks. Marja Jalava, Isien äänen äärellä. Paavo Virkkusen Agathon Meurman. Teoksessa Marja Jalava, Tiina Kinnunen & Irma Sulkunen (toim.) *Kirjoitettu kansakunta. Sukupuoli, uskonto ja kansallinen historia 1900-luvun alkupuolen suomalaisessa tietokirjallisuudessa*. SKS 2013, 278–290; Silvennoinen, Tikka & Roselius 2016, 31–49.

⁹ Ks. Roger Griffin, *Hooked Crosses and Forking Paths: The Fascist Dynamics of the Third Reich*. Teoksessa Matthew Feldman (ed.) *A Fascist Century: Essays by Roger Griffin*. Palgrave Macmillan 2008, 99. Mentaliteettihistoriasta yleisesti ks. Markku Hyrkkänen, *Aatehistorian mieli*. Vastapaino 2002, erityisesti 73–111.

¹⁰ Äärivalkoisuuden käsite esiintyy porvaristoa jakaneeseen mentaliteettiin viittaavassa merkityksessä myös *Suomalaiset fasistit* -kirjassa. Ks. Silvennoinen, Tikka & Roselius 2016, 111–112. Hieman suppeammassa, lähinnä lapualaisuuteen ja muuhun ulkoparlamentaariseen toimintaan viittaavassa merkityksessä käsitettä on käyttänyt erityisesti Miika Siironen. Ks. Siironen 2012, 215; Siironen 2017, 161–195, 282.

1918. Olemme lukeneet lehdestä politiikkaa kommentoivat artikkelit systemaattisesti vuoden 1929 alusta vuoden 1932 maaliskuun loppuun. Olemme valinneet järjestelmällisen tarkastelun kohteeksi nimenomaan *Uuden Auran*, koska se oli koko lapualaiskauden ajan radikaalioikeistolaisten hallussa. Vuonna 1930 ilmestyneessä *Uusi Aura 1880–1930* -juhlakirjassa toimittaja Niilo Vapaavuori julisti Lapuan liikkeen ohjelman ”täysin yhtäpitäväksi” lehden jo vuosia jatkuneeseen ”tosi-isänmaalliseen” linjan kanssa.¹¹ Turussa ilmestynyt *Uusi Aura* edusti samalla sitä kokoomuslaisuutta, joka saavutti puolueen sisäisen valta-aseman Paavo Virkkusen puheenjohtajakaudella 1932–1934. *Uusi Suomi* säilyi siihen nähden maltillisempuna syyskesällä 1932 tapahtuneeseen päätoimittaja Kaarlo Koskimiehen erottamiseen saakka.¹² Tästä johtuen *Uusi Aura* antaa edustavan tarkastelukulman Kokoomuksen mentaliteettiin lapualaiskaudella. Peilaamme lehden sisältöä myös muihin paikallisiin ja valtakunnallisiin sanomalehtiin, mutta näiden osalta tarkastelu ei ole systemaattista.

Yhteiskuntajärjestys vai puoluediktatuuri

Vuoden 1906 valtiopäiväjärjestykseen jäi keskeisesti eduskuntavaltaa rajaavia päätöksentekosääntöjä, jotka muistuttivat säätypolitiikan ihanteista. Tällaisia olivat erityisesti vaalioikeuden ja -kelpoisuuden rajoitukset sekä eduskunnan heikko asema valtionpäämieheen nähden. Suuriruhtinaskunnan aikaista valtiopäiväjärjestyksestä reformoitiin vasta vuonna 1928, jolloin vaalioikeutta laajennettiin ja eduskunnan asemaa vahvistettiin.

Sisällissodan jälkeen Kokoomusta ja RKP:n oikeistoa leimasi tyytymättömyys poliittiseen järjestelmään, erityisesti maltillisen oikeiston sovintopolitiikkaan. Kansallisoikeistolaisesta näkökulmasta sodassa lyödyt maanpelturit hyödynsivät häikäilemättömästi valkoista hajaannusta ja liian liberaalia valtiosääntöjärjestelmää. Näiden katsottiin johtaneen luokkapolueisiin, vasemmistovetoiseen riidankylvöön, kateuteen, tosipohjaisuuden halveksimiseen ja kokonaisedun laiminlyömiseen. Kokoomuspoliitikko, opettaja ja asessori K. R. Kares palasi kesällä 1929 *Uuden Auran* pääkirjoituksessa aikaan, jolloin säätyvaltiopäivät ”arvioitiin yleensä varsin korkealle” ja nuoriso kunnioitti säätyjen asiallista ja sivistynyttä keskustelua. ”Olla valtiopäivämies – se merkitsi jotain ja antoi miehelle määrätyn painavuuden koko yhteiskunnallisessa elämässä”, Kares luonnehti.¹³ Toukokuussa 1932 Kokoomuksen puheenjohtaja (1926–1932) ja Helsingin yliopiston talousoikeuden professori Kyösti Haataja kritisoi *Uudessa Aurassa* julkaistussa puoluekokouspuheenvuorossaan ”oleellisesti

¹¹ Niilo Vapaavuori, Valkoinen vyöry vuonna 1930. Lapuan liikkeen syntyminen ja juurtuminen Varsinais-Suomeen. *Uusi Aura 1880–1930*. Uusi Aura 1930, 437.

¹² Vares 2007, erityisesti 133–145.

¹³ *Uusi Aura* 30.6.1929.

politikoitunutta” eduskuntaa ja yleistä äänioikeutta. Haatajan mukaan yleisestä vaalioikeudesta seurasi kiihkeys, joka oli ”sitä tuhoisampi, jos puolueiden johto ei aina ole sillä korkealla tasolla kuin tarpeellista olisi”. Ratkaisuksi Haataja esitti äänioikeusrajoitteiden tiukentamista ja presidentille kuuluvan veto-oikeuden muuttamista suspensiivisesta eli lykkäävästä absoluuttiseksi.¹⁴

Samassa hengessä Lapuan liike oli kannattanut syksyn 1930 eduskuntavaalien alla vastaavaa reformia, joka antaisi ”persoonallisuuksille enemmän tilaa poliittisessa elämässä” ja rajoittaisi ”vihattua puoluejärjestelmää.”¹⁵ Pääministeri P. E. Svinhufvud oli lausunut Lapuan liikkeen valtuutetuille 21.7.1930, että hallitus ryhtyisi ”selvityksen hankittuaan toimenpiteisiin, joiden tarkoituksena on pääseminen pois eduskuntakomennosta”. Hänen mukaansa eduskunta oli ”melkein yksinvaltiassa monessa suhteessa” ja kokoonpanoltaan heikko. Svinhufvud osoitti ymmärrystä sellaiselle järjestelmälle, jossa äänioikeutta suhteellistettaisiin varallisuus- ja verorajoituksilla ja yksikamarieduskuntaa täydennettäisiin taloudelliselta pohjalta kootulla elimellä.¹⁶ Talouspolitiikan alalla demokraatiaperiaate kyseenalaistettiin tuolloin laajemminkin ei-sosialistisissa puolueissa.¹⁷

Sääty-yhteiskuntaan kasvaneelle oikeistolle vasemmistolainen lainsäädäntövalta uhmasi isiltä perittyä yhteiskuntajärjestystä. *Aamulehden* pääkirjoituksessa valiteltiin keväällä 1929, ettei demokratiassa poliitikkoja kiinnostanut ”tietorikkaimpien, älykkäimpien ja siveellisesti vahvimpien, vaan päinvastoin kaikissa näissä suhtein heikompien ainesten” suosio, koska ”näitä siveellisesti ja älyllisesti vähäarvoisia” oli enemmän. Yhteiskunta oli kehittynyt isänmaallista vilpittömyyttä kaihtavaksi ”kauteuden demokratiaksi”, jossa eduskuntaan päätyi ”keskitason kykyjä tai sitä alempia”.¹⁸ Myös Lapuan liikkeen johdon edustus painottui ylempiin sosiaaliryhmiin, joiden poliittista vaikutusvaltaa yleinen vaalioikeus oli supistanut. Tittelleiltään he olivat maistereita, tohtoreita, opettajia, tilanomistajia, maanviljelijöitä, varatuomareita, everstejä, kapteeneja, tehtailijoita, pankinjohtajia, vapaaherroja, kirkkoherroja ja apteekkareita.¹⁹

¹⁴ *Uusi Aura* 23.5.1932.

¹⁵ PM 10.7.1930, ilmeisesti K. Donnerin muistio. KA, Kai Donnerin arkisto, kotelo 46.

¹⁶ Ministeri Procopén muistiinpanoja 21.7.1930. KA, Hjalmar Procopén arkisto, kotelo 45. Kai Donner oli merkinnyt muistiin (sama dokumentti, Procopé oli vertaillut): ”Hallituksen tarkoituksena on selvityksen asiasta hankittuaan poistaa eduskuntakomento.”

¹⁷ Pauli Kettunen, Kansallinen toimijuus suomalaisessa politiikassa. Teoksessa Kari Paakkunainen (toim.) *Suomalaisen politiikan murroksia ja muutoksia*. Helsingin yliopisto 2012, 82.

¹⁸ *Aamulehti* 31.3.1929.

¹⁹ Lapuan liikkeen Helsingin, Keski-Uudenmaan ja Pohjois-Karjalan piiritoimikuntien ja neuvottelukuntien (päiväämättömät) jäsenluettelot. KA, Suomen 1920–40-luvun historian säätöön arkisto. Kotelo 32.

Yhteiskunnan johtavien kerrosten näkökulmasta kansallisen ajattelun elvyttäminen edellytti ”yhteiskunta- ja valtiomoraaliltaan” terveiden voimien aktivoimista. Toukokuussa 1929 *Uusi Aura* piti pääkirjoituksissaan parlamentarismien tärkeimpänä sairautena ”marxilaisuudesta, sosiaalidemokratiasta” periytyvää vastuuttomuutta.²⁰ Kokoomuksen taustavaikuttaja ja entinen Suomalaisen puolueen kansanedustaja ja puoluesihteerin K. N. Rantakari kiteytti saman vuoden joulukuussa *Aamulehdessä*, että parlamentarismilla voitiin ”jotenkuten hallita maata”, jos ryhmät välttivät ”puoluetaktikoimista”. Eräässä *Aamulehden* pääkirjoituksessa vuodelta 1926 oli puolestaan argumentoitu, että ”demokratismi” johti ”kansan henkisellet ja taloudelliselle kantokyvylle liian raskaaseen uudistuslainsäädäntöön”.²¹

Sosiaalireformismien vastustaminen oli oleellinen piirre kansallisoikeistolaisessa mentaliteetissa. Esimerkiksi filosofian tohtori ja reservin kapteeni V. F. Johanson kannatti sosiaalipolitiikan supistamista köyhäinhoidoksi. Hänen mukaansa Lapuan liike voisi vapauttaa valtakunnan ”siitä eduskunnan epäjohtonmukaisesta hallitsemisesta”, joka oli jatkunut vuodesta 1917 alkaen. Lisäksi kiellättäisiin yleislakon suunnittelu ja toimeenpano valtio- tai maanpetoksellisena toimintana.²² Epäily sosiaalireformismia kohtaan näkyi myös niissä ohjelmallisissa asiakirjoissa, joissa itsenäisyyden jälkeistä sosiaalilainsäädäntöä ja verorasituksen kasvua luonnehdittiin tarpeettomaksi ja vahingolliseksi. Lapuan liike tarjosi ratkaisuksi köyhäinhoidon, työaikalakien ja muiden ”oloillemme ja talouteemme” sopimattomien järjestelmien supistamista. Kouluopetuksen laajuuden ja koulujen lukumäärän tarkistamista perusteltiin ”säästäväisyysnäkökohdilla”.²³ Samalla poliittinen edustus tuli saattaa ”veroa maksavien ja yhteiskuntaa suojaavien kansalaisten oikeudeksi” sekä kunta- että valtiotasolla.²⁴ Vaikka kansallisoikeistolaiset piirit katsoivat toimivansa politiikan yläpuolella, niiden poliittiset tavoitteet olivat hyvin luokkakantaisia.

²⁰ *Uusi Aura* 7.–8.5.1929.

²¹ *Aamulehti* 20.6.1926.

²² V. F. Johanson, Suomen tasavallan olojen kehittämistä (päiväämätön). Valtiosääntö. KA, Kai Donnerin arkisto, kotelo 46.

²³ Lapuan liikkeen lakivaliokunnan esitys 14.8.1930. KA, Kai Donnerin arkisto, kotelo 46; Ehdotus Lapuan Liikkeen suuntaaviivoiksi ja ohjelmaksi (päiväämätön). KA, Suomen 1920–40-luvun historian säätien arkisto, kotelo 32.

²⁴ Lapuan liikkeen ehdotus 18.10.1931 Tasavallan olojen uudistamiseksi. KA, Suomen 1920–40-luvun historian säätien arkisto, kotelo 32.

Kansallisoikeisto kaihtoi kouluttamattoman ja ”puolisivistyneen” massan vaikutusta. Lapuan liikkeen tilannekuvan mukaan eduskunta oli kokoonpanoltaan muuttunut joka vaaleissa vain heikommaksi.²⁵ Tähän ei kuitenkaan pyritty vastaamaan perusopetuksen laajentamisella, vaan kurilla ja järjestyksellä sekä valkoisen Suomen vapaaehtoistyöllä.²⁶ Oikeistoradikaalien keskeisenä tavoitteena oli vaalioikeuden rajaaminen ja sitä kautta marxilaisuuden heikentäminen. Vuoteen 1928 asti valtiollinen äänioikeus edellytti tulo- ja omaisuusveron maksua tai viranomaisilta anottua todistusta varattomuudesta.²⁷ Tuomioistuimet ja viranomaiset olivat antaneet äänioikeuden veroehdolle laajan sisällön, jota vasemmisto arvosteli.²⁸ Äänestäjien oikeusturvan kannalta oli ongelmallista, ettei veroehto ollut yksiselitteinen. *Uusi Suomi* viittasi maaliskuussa 1927 Korkeimman hallinto-oikeuden päätöksiin (1922 ja 1925), joiden mukaan veroehto oli voimassa.²⁹ Vasemmisto puolestaan katsoi perustuslakivaliokunnan (1924) tavoin, ettei äänioikeutta enää voitu riistää maksamattomien verojen takia.³⁰ *Suomen Sosialidemokraatti* oli linjannut alkuvuodesta 1928, että veroehdon poistaminen oli merkittävä parannus ja että uusi valtiopäiväjärjestys antoi ”eduskunnalle suuremman arvon kuin sillä entisenä monarkistisena aikana oli”.³¹

Kansallisoikeistolaisissa ihanteissa äänioikeus ei kuulunut valtiollisesti vastuuttomille kansalaisille. Tuleva Kokoomuksen ja sittemmin IKL:n kansanedustaja, Lapuan yhteiskoulun johtaja Hilja Riihin määritteli kansanvallaksi sen, millaiseksi ”kansan vakaisin aines, parhaimmisto, se, joka raskaimmin tuntee vastuun maasta ja kansan kohtalosta” sen itse ymmärsi.³² Lapuan liikkeen V. F. Johanson katsoi, että henkiveron lakkauttaminen oli jo huomattavasti lisännyt sitä äänioikeutettujen joukkoa, jotka eivät maksaneet veroja. Johanson huomautti, että kun valtiollinen äänioikeus vuonna 1928 tuli riippumattomaksi veronmaksusta, ”joutui tunnustetuksi periaate, johon ei vuonna 1906 menty.”³³ Vaikka kehitystä moitittiin toistuvasti ja näkyvästi, demokratisoituminen

²⁵ Eduskuntavaaleista (päiväämätön). KA, Hjalmar Procopén arkisto, kotelo 45.

²⁶ A. S. Kilpeläinen, Muistio oppivelvollisuudesta (päiväämätön). KA, Suomen 1920–40-luvun historian säätiön arkisto, kotelo 32.

²⁷ Vuoden 1906 valtiopäiväjärjestyksessä kruununverot eli henki- ja maaverot tulivat koskemaan tulo- ja omaisuusveroa. VJ 5 § 2 momentti määräsi, että vaalioikeutta vailla oli ”se, joka muun syn kuin kunnallishallituksen todistuksella näytetyn varattomuuden tähden” oli jättänyt maksamatta kahden edellisen vuoden kruununverot.

²⁸ Minna Harjula, Kelvoton valtiokansalaiseksi? Yleisen äänioikeuden rajoitukset ja äänioikeusanomukset Suomessa 1906–17. *Historiallinen Aikakauskirja* 104 (2006), 370–371, 381. Myös esimerkiksi *Työväenjärjestöjen Tiedonantajassa* linjattiin 19.2.1927, että äänestysluetteloiden karsiminen veroehdon pohjalta oli laitonta.

²⁹ *Uusi Suomi* 20.3.1927.

³⁰ Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 2. VP 1924 asiakirjat 1. Maalaisliiton edustajat halusivat vastalauseessaan valtionverot äänioikeuden ehdoksi. Ks. myös *Pohjolan työmie*s 5.3.1927.

³¹ *Suomen Sosialidemokraatti* 14.1.1928.

³² *Suomen nainen* 19–20/1930.

³³ V. F. Johanson, Äänioikeuden rajoituksista. ”Vuoden 1926 valtion tulo- ja omaisuusverotilaston mukaan maksoi veroa valtiolle vain 662,377 henkilöä, mutta äänioikeutettujen luku nousee 1,700,00:aan. Silloin, kun henkirahat ja

on jäänyt kommunismin vastaisuuden varjoon kansallisoikeiston intellektuaalisen ja yhteiskunnallisesti vaikutusvaltaisen ytimen aktivoitumista selittäväksi tekijänä.

Vasemmistokeskustalaiset lainsäädäntöhankkeet muuttivat valtiovallan perinteistä ilmettä ja toivat uusia menoluokkia puolustuslaitoksen ylläpidon rinnalle. Näkemykset muutoksen vahingollisuudesta ja epälegitiimisuudesta saivat kansallisoikeistolaiset tahot vaatimaan valtiojärjestystä radikaalisti haastavia reformeja. Jopa oikeistokaappausta pidettiin mahdollisena vaikutusvaltaisissa piireissä.³⁴ Esimerkiksi ulkoministeri Hjalmar Procopé oli kesällä 1930 kuullut luotettavana pitämässään lähteestä, että Mannerheim oli ”puhunut vallankaappauksesta” ja hänen aikansa koittamisesta.³⁵ Keskuskaupakamarin yliasiamies, entinen Kokoomuksen kansanedustaja ja moninkertainen ministeri Yrjö Pulkkinen puolestaan avasi samankaltaista tilannekuvaansa poliittisesta kuuhunnasta Pariisin-lähettiläs Harri Holmalle: ”Täällä istuu näinä päivinä kaksi eri hallitusta, toinen Kämpissä (lapualaiset), toinen Keltaisessa linnassa. Tämäkin olotila on sietämätön, monen rauhallisenkin päättäjän mielestä olisi sotilaallinen diktatuuri parempi, silloin oltaisiin ainakin selvillä veillä, eikä Ukko Pekkaa ja [Karl] Söderholmia, entisiä laillisuus-sankareita, pakotettaisi toimimaan lain varjon alaisina.” Pulkkinen odotti kumousta, koska ennakoivat SDP:n ja RKP:n vasemmiston saavan ainakin 67 jäsentä uuteen eduskuntaan ja aikovan hylätä lepäämään jääneet kommunistilait. Jos lapualaiset puolestaan onnistuisivat estämään SDP:n vaalilistat, ”varsinkin jos sitä tietä salakuljetetaan kommunisteja tai heitä lähellä olevia eduskuntaan tai äänestäjiksi”, oikeistodiktatuuri koitetaisi jo aiemmin.³⁶ Kirjailija Matti Kurjensaaren muotoili myöhemmin, että ”yhteiskunnallinen ajattelutapa oli kansalaissodan invalidi numero yksi”.³⁷

Kansallisoikeistolainen yhtenäisyysihanne

Suomalaiset oikeistoradikaalit edustivat itseymmärryksessään kansaa ja kansanliikettä. Vuoden 1918 jälkeen kenellekään ei ollut epäselvää, että kansa oli kaikkea muuta kuin yhtenäinen. Valkoisille aktivisteille tämä oli kuitenkin vain onneton ja väliaikainen tila, jonka muuttamisesta liike sai päämääränsä. Vaikka ihanteet kirkastuivat äärivalkoisiksi, niille ei kuitenkaan ollut todellista esikuvaa tai visiota, yhtä vähän kuin oli koskaan ollut olemassa sellaista yhtenäisyyttä, josta oikeisto

maaverot poistettiin, ei ollenkaan harkittu sitä periaatteellista ratkaisua, joka samalla tuli tehdyksi veronmaksun ja äänioikeuden suhteen.” Lapuan liikkeen Helsingin toimikunnan lähettämä ohjelmapaperi (päiväämätön). KA, 3204 Valtiollisen poliisin II arkisto.

³⁴ Lackman 2007, 473.

³⁵ Ministeri Procopén muistiinpanoja. Lapuan liikkeen liepeiltä 10.7.1930. KA, Hjalmar Procopén arkisto, kotelo 45.

³⁶ Pulkkinen Holmalle 24.7.1930. KA, Harri Holman arkisto, saapuneet kirjeet.

³⁷ Matti Kurjensaari, *Kansalaiskirja. Muotokuvia muistista*. Tammi 1977, 33.

mielellään puhui. Kysymys oli joka tapauksessa suurista asioista: enemmän kuin turvaamisesta, enemmän kuin korjaamisesta, enemmän kuin kommunismin vastustamisesta.

Kansallisoikeistolaisten mentaliteettien ymmärtämiseksi on tarkasteltava lähemmin paitsi heidän ihanteitaan sinänsä, myös niihin sisäänrakennettua ajatusta kansallisen yhtenäisyyden mahdollisuudesta. Yhtenäisyysihanne toki muistutti eurooppalaisten kansallismielisten radikaalien vastaavia.³⁸ Sille oli kuitenkin erityinen perusta vuoden 1918 voiton kokemuksessa ja vakaumuksessa, jonka mukaan sodan osapuolina olivat vapauttaan janoava ja turvaava oikeamielinen kansa sekä sen olemassaoloa uhkaavat epäkansalliset, vaaralliset voimat ja aatteet. Pahinta asetelmassa oli, että politiikan myrkyllisimmille vaikutteille alttiina oli erityisesti kansan hyväuskoisin osa, työläiset. Kansallisoikeistolaisessa ymmärryksessä punainen isänmaallisuus olikin lähtökohtaisesti mahdotonta.³⁹ Vaikka työväestö sinänsä idealisoitiin osaksi kansanruumista, sen tuli olla kuuliaista. Nimimerkki Pertun eli toimittaja Albert Paavilaisen kirjoituksessa sodan muistopäivänä 16. toukokuuta 1929 tiivistyy kansallisoikeistolainen kokemus sekä vuodesta 1918 että Suomen rauhanaikaisesta sisäpolitiikasta, toisin sanoen yhteiskunnallisesta rakentamisesta neuvottelemalla:

Yksitoista vuotta sitten ei tingitty eikä käyty kauppaa. Silloin annettiin kaikki. Yksitoista vuotta myöhemmin lasketaan pennejä ja tehdään poliittisia kauppoja itsenäisyytemme edellytyksistä.⁴⁰

Tammikuussa 1931, kommunistilakien säätämisen jälkeisellä lapualaisuuden uhmakkaimmalla kaudella, *Uuden Auran* pääkirjoitus asettaa vastapuoliksi ”isänmaan ja kodin alttarin uhritulta” vaalivat porvarit ja ”vasemmistoaatteen sumentamat”, mahdottomaan paratiisiin uskovat ”suuret, pimitetyt laumat”.⁴¹ Kentällä puhe oli vielä kovempaa. Lapuan liikkeen Kajaanin-juhlassa puhuttiin marraskuussa 1931 entisistä porvariliittolaisistakin rienaajina, jotka olivat ryhtyneet hävitystyöhön kommunistien puolesta. Muiluttajat ja pahoinpitelijät puolestaan olivat vankiloihin uhrautuneita, lain henkeä ”ihannoivia” kansalaisia.⁴² Samalla kun radikaali oikeisto julisti yhtenäisyyden välttämättömyyttä ja pyhyttä, se tosiasiallisesti torjui politiikallaan ja aktivismillaan tämän saavuttamista.

³⁸ Silvennoinen, Tikka & Roselius 2016, 21–24.

³⁹ Tepora 2011, 160–161.

⁴⁰ *Uusi Aura* 16.5.1929.

⁴¹ *Uusi Aura* 23.1.1931.

⁴² Lehtori Aimo Lahden puhe Kajaanissa 29.11.1931. KA, Suomen 1920–40-luvun historian säätöön arkisto, kotelo 32.

Silloin, kun radikaali oikeisto kirjoitti työväestön asemasta, oikeuksista tai velvollisuuksista, se tapahtui isännän elkein.⁴³ Kokoomukselle oli erityisen vastenmielistä, kun liberaalit tai vasemmistoporvarit olivat valmiita tunnustamaan sosialistisen työväenliikkeen tasaveroiseksi neuvottelukomppaniksi tai jopa liittolaiseksi. Pääsyyllisinä siihen, että poliittisen elämän nähtiin etäänntyneen vapaussodan lopputuloksesta, pidettiin usein nimenomaan SDP:n kanssa yhteistyöhön ryhtyneitä ”ruotsalaisia” eli RKP:tä.⁴⁴ Isänmaallisuuden vastaiseksi leimattiin myös edistyspuoluelainen politiikka, ja esimerkiksi *Turun Sanomien* kielteinen kanta Mannerheimin kutsumiseen Turun 700-vuotisjuhille oli *Uuden Auran* mukaan osoitus matalasta hengestä, yksipuolisen ahtaasta näkökulmasta ja ”vapaussotamme onnellista päättymistä kiroavasta isänmaattomuudesta”.⁴⁵ Näkyvimmin muiden puolueiden lehtiä nälvittiin nimimerkki Aapelin eli päätoimittaja Eino Tikkasen säännöllisesti ilmestyneellä ”Sirpaleita”-palstalla.

Vuosi 1918 oli luonut useita ”vapaussodan perintöjä” eli sodan kokemuksen ja voiton valkoisia tulkintoja.⁴⁶ Valtionhallinnon ja viranomaislaitoksen oikeistovoittoisuus ja sitä ylläpitävät mekanismit kuitenkin palvelivat äärivalkoista kansalaisuuden määrittelyä, jossa sovinnon tai edes myönnytysten tavoittelijat ja yksipuolisesti määritellyn isänmaallisuuden kyseenalaistajat olivat korkeintaan toisen luokan suomalaisia.⁴⁷ Suojeluskuntalaitoksen laaja alueellinen ja paikallinen vaikutusvalta sekä rooli kansalaiskelpoisuuden portinvartijana ovat näistä malliesimerkkejä. Huomattava osa oikeistosta piti vasemmiston valvomista suojeluskuntien tehtävänä, ja valtiollinen poliisi, maaherrat ja poliisiviranomaiset kannustivat ja jopa pakottivat suojeluskuntia tähän.⁴⁸ Samalla lapualaisten rikoksia katsottiin yleisesti läpi sormien. Viranomaistahojen vähäinen laillisuuteen nojaava vastarinta henkilöityi Uudenmaan maaherra Bruno Jalanderiin, jota uhkailtiin (”ei henkenne ole penninkään, tai luteenkaan hengen arvoinen”⁴⁹) ja painostettiin eroamaan.⁵⁰ Matti Kurjensaari huomautti myöhemmin, että ymmärtäminen oli muodissa, kun porvaristo joutui selittelemään Lapuan liikkeen väkivaltaisuuksia: ”Minä en hyväksy niitä, mutta ymmärrän”.⁵¹

⁴³ Isäntämieli vaikutti myös myöhemmässä Isänmaallisessa kansanliikkeessä, vaikka puolue ottikin etäisyyttä yläluokkaisimpaan kansallisoikeistolaisuuteen. Ks. Siironen 2017, 178–179; Ville Okkonen & Ville Laamanen, *Kansalaisuus, politiikka ja laillisuus Mäntsälän kapinan jälkeen. Historiallinen Aikakauskirja* 116 (2018), 17.

⁴⁴ Saarela 2008, 358; Siltala 1985, 34–37.

⁴⁵ *Uusi Aura* 22.5.1929.

⁴⁶ Kettunen 2012, 84.

⁴⁷ Seppo Hentilä on tiivistetysti kuvannut asetelmaa demokraattisessa valtiossa vällinneeksi autoritaariseksi yhteiskunnaksi. Ks. Seppo Hentilä, *Pitkät varjot. Muistamisen historia ja politiikka*. Siltala 2018, 107–108.

⁴⁸ Silvennoinen, Tikka & Roselius 2016, 100; Aapo Roselius, Valkoinen rintama: vapaussodan muiston vaalijat. Teoksessa Tuomas Tepora & Aapo Roselius (toim.) *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*. Gaudeamus 2018, 264–269.

⁴⁹ Painostuskirje (päiväämätön), allekirjoitettu F. W. KA, Kai Donnerin arkisto, kotelo 46.

⁵⁰ Ks. Siltala 1985, 390, 473.

⁵¹ Matti Kurjensaari, Päätoimittaja. Teoksessa Toini Havu (toim.) *Ilon ja aatteen vuodet*. Karisto 1965, 146.

Liberaalien ja vasemmiston kritiikki suojeluskuntien valvontaroolia kohtaan ei kansallisoikeistolaisessa logiikassa ollut edes vakavasti otettavaa. Maaliskuussa 1929 Nimimerkki Perttu hämmästeli *Uudessa Aurassa* eduskunnan oikeusasiamiehen varamies Mikko W. Erichin ”metkuja”, kun tämä oli kritisoinut eräiden valtion virastojen ja laitosten käytäntöä hyväksyä suojeluskuntien todistuksia suosituksina viranhakijoille. Suurin ongelma lienee ollut se, että Erich oli itse entinen suojeluskuntalainen ja sittemmin liittynyt SDP:hen.⁵² Siksi ”Mikko-tohtori”, jota eräissä toisessa *Uuden Auran* kirjoituksessa nimitetään myös ”marxilaiseksi antimilitaristiksi”, ei kai ymmärtänyt virallisten suojeluskuntatodistusten arvoa kansalaisen isänmaallisten ansioiden arvostelussa. Kun Perttu vielä huomauttaa, että kyllähän työväenyhdistyksenkin epävirallisia todistuksia otettiin vastaan ”rikkana rokassa”, kirjoittelu havainnollistaa oikeiston itsevarmuutta siitä, että ”isänmaalliset” kyllä erottuvat viranhakijoiden joukosta.⁵³ Näin ollen Erichin esittämää epäkohtaa hakijoiden yhdenvertaisessa kohtelussa ei tosiasiallisesti edes tarvinnut tarkastella vakavamielisesti.

Kokoomus kytki suojeluskuntien aseman arvostelun isänmaan turvallisuuden vaarantamiseen ja suoranaiseen maanpetoksellisuuteen. Huhtikuussa 1929 *Uusi Suomi* iski SDP:n virantäyttölausuntokritiikkiä vastaan nimittämällä ”sosialistien haihatteluja vapaamielisyydestä” puoluepolitiikaksi, joka merkitsi ”porttien avaamista kommunistiselle internatsionalelle ja uutta naulaa itsenäisyytemme ruumisarkkuun”. Mahdollisia olivat vain maanpuolustus tai maanpetos, puolesta tai vastaan, ilman välimuotoja. Suojeluskuntalaitoksen kritisointi oli Kokoomuksen retoriikassa ”laillisuuteen verhottua salaista apua” Kominternille.⁵⁴

Kansallisoikeistolaisuus julisti perustakseen isänmaallisen oikeamielisyyden, hylkäsi alhaisen ”puoluemielen” ja kohottautui lakien yläpuolelle. Se sai tukea eduskuntauudistusta edeltäneeseen aikaan perustuvista ihanteista ja oli lähes sokeaa omalle luokkasidonnaisuudelleen. Kansallisoikeistolaisuuden epäpoliittinen itseymmärrys oli kuitenkin mahdollinen vain sääty-yhteiskuntaan palautuvan politiikan määritelmän perusteella. Toisinaan politiikasta kyllä osattiin ja oltiin valmiita puhumaan sovinnolliseen sävyyn, kuten hallitusmuodon kymmenvuotistaivalta sinänsä kunnioittavasti käsittelevässä *Uuden Auran* pääkirjoituksessa 17. heinäkuuta 1929. Hallitusmuoto oli molemminpuolisin myönnytyksin saavutettu ”merkityksellinen valtioteko” ja puutteistaan huolimatta ”paras, mitä eduskunnassamme voitiin aikaansaada”. Tällöin oli kuitenkin tarpeen muistuttaa, että kansakunnan

⁵² Mäntsälän kapinan tapahtumat käynnistyivät 27.2.1932, kun aseistetut suojeluskuntalaiset keskeyttivät samaisen Mikko Erichin puhetilaisuuden Ohkolan työväentalolla.

⁵³ *Uusi Aura* 19.3.1929; *Uusi Aura* 29.3.1929.

⁵⁴ *Uusi Suomi* 3.4.1929.

elämää määrittivät politiikkaa enemmän siveelliset arvot: ”Jumalan pelko, isänmaanrakkaus, uskollisuus, ahkeruus ja uhrivalmius”.⁵⁵ Muutamaa viikkoa myöhemmin juhlapuheiden aika oli ohi, ja pääkirjoituksen aiheena oli vastikään käytyjen eduskuntavaalien tulos. Kokoomuksen tappiota selitettiin sillä, että äänestäjien enemmistö oli käynyt vaaliurnilla ”yhteisänmaallista ja valtakunnallista henkeä” voimakkaammaksi osoittautuneessa ”luokkahengessä”. Vastalääkkeeksi tälle vaaralliselle ja ”sokeuttavalle” taudille ei kaivattu politiikkaa vaan ”tosipohjaista puolueetonta yhteiskunnallista sivistystä”.⁵⁶

Oikeistoradikalismien myöhempi marginalisoituminen osoittaa, ettei luokkapoliittikan väittäminen myrkytettyjen tai sokaistujen kansalaisten harhailuksi lopulta vedonnut laajempiin joukkoihin. Äärivalkoisuuden tosiasiallisten hegemoniaedellytysten julkinen itsetuho tapahtui Mäntsälän kapinassa, sikäläkin merkittävässä tapahtumassa, että arviot sen vahingollisuudesta oikeistoradikalismille ja vaarallisuudesta yhteiskunnalle yhdistävät Suomen historiaa muuten hyvin eri tavoin tulkitsevia tutkijoita.⁵⁷ Mäntsälä osoittautui välittömästi kovaksi palaksi myös aktivistien äänitorville. *Uuden Auran* tilanneseurannassa tapahtumia kuvattiin odottamattomiksi ja oudoiksi, ja edellisten kuukausien uhmakkuus lientyi hetkessä. Aiemmin liiasta helläkätisyydestä pilkattuja viranomaisia kuitenkin syytettiin, joskin varovasti, vihjaamalla näiden aavistaneen tilanteen ennalta ja väheksyneen sovintoyrityksiä.⁵⁸ Ja vaikka kapinallisten myönnettiinkin lähteneen valtiovallan vastaiselle turmion tielle, heidän yleistä kansalaiskuntoaan ja isänmaallista mieltään ei edelleenkään kyseenalaistettu.⁵⁹

Äärivalkoisuus ei saanut Mäntsälässä kuoliniskua, mutta se passitettiin oppositioasemaan. Kokoomus pysyi silti jyrkästi oikealla ja Isänmaallisen kansanliikkeen liittolaisena vielä kapinan yli kaksi vuotta kestäneen jälkiselvittelyn ajan, ja myös Maalaisliitto kyseenalaisti uhmakkaasti SDP:n laillisuuden syksyllä 1933 ja keväällä 1934.⁶⁰ Saksassa Hitlerin valtaannousuun kytkeytyvää kehitystä kommentoitiin *Uudessa Suomessa* ”kansallisen” kehityksen voittokulkuna, joka samalla merkitsi ”sosialidemokratian johtoajan” lopullista päätöstä.⁶¹ Kokoomuksen puoluekokouksessa toukokuussa 1934 väistynyt puheenjohtaja Virkkunen linjasi, että kamppailu marxilaista sosialidemokratiaa vastaan oli ”suomalaisen oikeiston yhteinen taistelu, ja sen voitto on oleva varma”.⁶² Suomalaisen

⁵⁵ *Uusi Aura* 17.7.1929.

⁵⁶ *Uusi Aura* 9.8.1929.

⁵⁷ Viimeaikaisista yleisesityksistä ks. esim. Martti Häikiö, *Suomen leijona. Svinbufvud itsenäisyysmiehenä*. Docendo 2017, 524; Hentilä 2018, 174.

⁵⁸ *Uusi Aura* 29.2.1932.

⁵⁹ *Uusi Aura* 1.3.1932.

⁶⁰ Okkonen & Laamanen 2018, 22–26.

⁶¹ *Uusi Suomi* 31.1. ja 23.6.1933. Kesäkuun artikkeli perustui Hitlerin Uudelle Suomelle antamaan haastatteluun Berliinissä.

⁶² *Aamulehti* 7.5.1934.

kansalaisyhteiskunnan eheytymisestä ja ilmiön erityisyydestä autoritarismiin luisuvassa Euroopassa voidaan vakavasti puhua vasta syksystä 1934 alkaen.

Puhuri, joka korvasi oikeistolaisuuden poliittisuutta ”kansallisella”, ”arvokkaalla” ja muulla hyvällä, osoittautui pitkäikäiseksi. Vuoden 1944 välirauhan ja valvontakomission jälkeen se on säilynyt suomalaisessa yhteiskunnassa ”isänmaallisen” sisältöä edelleen määrittävänä pohjavireenä, toki mo-
neen kertaan vastaan lyötynä.⁶³ Poliittikkaa oli helppo vähätellä ja monimutkaiset asiat selittää yksinkertaisiksi, koska se tehoi. ”Isänmaa on sinun käsissäsi sellainen nuija, että sillä voit lyödä millaisen vastustajan tahansa tuperruksiin”, kirjoitti Jalmary Finne väistyvälle pääministeri Antti Tulenheimolle viattomien lasten päivänä 1925. Sitä nuijaa kaivattiin, enemmän kuin puolueita, uskoi Finne. ”Jumalan kiitos isänmaa-ajatuksen taittavat vielä kaikki vehkeilyt.”⁶⁴

Kommunismmin vastustamisen nimissä

Vapaussodan voiton kertomus sisälsi laajan viholliskuvan sosialismista, jota oikeistoradikaalit hyödynsivät yrityksissään reformoida valkoisen Suomen yhteiskuntajärjestystä. Viholliskuvan keskittämisessä kommunismiin oli strateginen ulottuvuus, jolla haluttiin lujittaa oikeistovoimien yhtenäisyyttä. Eräässä Lapuan liikkeen taustamuistiossa argumentoitiin suoraan, ettei taistelua ”sosialismia” vastaan pitänyt ”missään tapauksessa julkisesti esittää liikkeen tarkoituksena eikä edes ottaa jonakin kohtana sen ohjelmaan”. Tällainen ”olisi vastoin juhlallisia lupauksia, joissa keskitytään pohjalaisen talonpojan kunniasanalla kommunismmin vastustamiseen”. Kommunismiuhkkaan keskittymällä luotaisiin vaikutelma, että Lapuan liike vastusti ennen kaikkea rikollista toimintaa ja puolusti laillista yhteiskuntajärjestystä. Julkinen hyökkäys SDP:tä vastaan johtaisi ”kiihkeään sanomalehtisotaan meitä vastaan koko Euroopassa” ja tuottaisi puolueelle sympatioita ja raha-avustuksia. Taustamuistiossa toivottiin, etteivät Suomen sisäiset olot kehittyisi ”Ruotsin yhteiskuntatyyppeä kohti”.⁶⁵ Käytännössä tällainen strategia ei kuitenkaan realisoitunut yleiseksi saati johdonmukaiseksi toimintalinjaksi. Sosialidemokraattisen liikkeen omassa historiankirjoituksessa lapualaisten kommunisminvastaisuuden strateginen ulottuvuus tunnistettiin jo varhain.⁶⁶

⁶³ Erityisesti Mikko Majander on kirjoittanut suomalaisen yhteiskunnan porvarillisesta tai valkoisesta pohjavireestä. Ks. esim. Mikko Majander, Suomi ja Ruotsi seuraavat toistensa esimerkkiä. *Helsingin Sanomat* 9.2.2015. Vuoden 1937 punamultahallituksen merkittävydestä kansallisen eheytymiselle ks. myös Mikko Majander, Kenen Suomi? Teoksessa Nils Erik Forsgård (toim.) *Demokratins öde / Demokratian kohtalo*. Magma 2017, 18–19.

⁶⁴ Finne Tulenheimolle 28.12.1925. KA, Antti Tulenheimon arkisto, saapuneet kirjeet.

⁶⁵ Lapuanliike ja sosialidemokratia (päiväämätön). KA, Kai Donnerin arkisto, kotelo 46.

⁶⁶ Väinö Hakkila, Lapualaisvuodet ja niiden jälkimainingit. Teoksessa Väinö Hakkila et al., *Suomen sosialidemokraattinen työväenliike 1899–1949*, 225. SDP 1949.

Oikeistoradikaalien sosialismi-käsitettä määrittä oleellisesti myös jälkikuva vuosien 1916–1917 eduskunnan vasemmistoenemmistöstä. *Uuden Auran* pääkirjoituksessa ”Kokoomuksen mies” piti kesäkuussa 1929 selvänä, että valtakunta oli saman kirouksen edessä, joka kesällä 1917 oli antanut ”eduskunnassamme enemmistön häikäilemättömille marxilaisille hulluttelijoille”.⁶⁷ Lapuan liikkeen ideologi Johanson puolestaan luonnehti eräässä ohjelmapaperissa silloista eduskunnan vasemmistoenemmistöä ”puoluediktatuuriksi”.⁶⁸ Vastaavassa hengessä *Aamulehti* oli linjannut maaliskuussa 1924, ettei SDP:n hallitseva asema työväenliikkeessä mitätöinyt kommunismivaaraa, koska ”lopullinen päämäärä molemmilla” oli ”kai hyvin samantapainen”, proletariaatin diktatuuri.⁶⁹ Se samastettiin absoluuttiseen määräenemmistövaltaan, ”enemmistödiktatuuriin”.

SDP:ssa oli kokemusta siitä, että rikoslainsäädäntöä oli käytetty sitä vastaan välittömästi sisällissodan jälkeen.⁷⁰ Oikeuslaitos ja Etsivä Keskuspoliisi (EK) pitivät ääri vasemmistolaisuutta sinänsä rikollisena.⁷¹ Tämä kohdisti painetta myös SDP:hen. EK:n päällikkö Esko Rieki ei erityisemmin pitänyt sosiaalidemokratiasta, mikä kävi ilmi hänen kirjoittaessaan 20.7.1927 SDP:n vähemmistöhallituksesta lähettiläs Harri Holmalle. Riekin mukaan *Suomen Sosialidemokraatti* oli ottanut myönteisen kannan Itävallan veljespuolueen mellakointiin, mikä oli ”varoittavaksi esimerkiksi meilläkin”. Sympatiansa Rieki esitti avoimesti: ”Voi niitä, jotka porvareista eivät ole arvanneet tai tohtineet muistaa sitä, että sosialistimmeikin ovat kumouksellisia.”⁷² Toisaalta Rieki oli huomauttanut Holmalle kolme vuotta aiemmin, ettei kannattanut ”ainaista punaisen vaatteen heiluttamista ja alituisen kommunistipelon ylläpitämistä.”⁷³ Kysymys oli Riekielle kiusallisesta asiasta, koska kommunismin vaaran korostaminen oli mahdollista tulkita epäluottamuslauseeksi turvallisuuspoliisia kohtaan.

Jyrkän linjan oikeisto käsitti SDP:n potentiaalisesti rikolliseksi voimaksi jo ennen lapualaiskautta. *Aamulehti* kirjoitti maaliskuussa 1924, että SDP oli jatkuvassa valmiudessa laillisen yhteiskunnan

⁶⁷ *Uusi Aura* 26.6.1929.

⁶⁸ V. F. Johanson, Puolueet ja suhteelliset vaalit (päiväämätön). Lapuan liikkeen Helsingin toimikunnan lähettämä. KA, 3204 Valtiollisen poliisin II arkisto.

⁶⁹ *Aamulehti* 30.3.1924.

⁷⁰ Tauno Saarela, *Suomalaisen kommunismin synty 1918–1923*. Kansan sivistystyön liitto 1996, 22–24.

⁷¹ Lars Björne, ”...syihin ja lakiin eikä mielivaltaan...” *Tutkimus Turun hovioikeuden poliittisista oikeudenkäynneistä vuosina 1918–1939*. Suomalainen lakimiesyhdistys 1977, 24, 99.

⁷² Rieki Holmalle 20.7.1927. KA, Harri Holman arkisto, saapuneet kirjeet.

⁷³ Rieki Holmalle 17.2.1924. KA, Harri Holman arkisto, saapuneet kirjeet.

kaatamiseksi. Kun kommunistilakiprosessi oli meneillään, *Uusi Aura* määritteli sosialismin lepääväksi kommunismiksi ja kommunismin kiihdytetyksi sosialismiksi.⁷⁴ Kiivaimmassa lapualaisvaiheessa K. R. Kares julisti, että SDP edusti edesvastuuttomuutta ja harhaoppia, joka vuonna 1918 oli riisunut valhenaamarinsa.⁷⁵ 1920-luvun edetessä kertomus jalostui äkkijyrkäksi ja ehdottomaksi ideologiaksi, jolla perusteltiin oikeistoradikalismin tarpeellisuutta ja tehtävää.

Viittaukset yleisvasemmistolaiseen uhkaan ovat tärkeä konteksti sille, miksi SDP päätyi yksimielisesti äänestämään kommunistilakeja vastaan. Puolueella ei ollut perusteita luottaa siihen, että oikeistoradikalismi tyytyisi vain kommunismin hävittämiseen. Syyskuussa 1930 valtioneuvos ja Turun yliopiston emerituskansleri J. R. Danielson-Kalmari linjasi, että SDP pyrki kommunistien tavoin ”vallankumouksella ja väkivallalla hävittämään nykyisen yhteiskunnan”. Hän katsoi myös, etteivät kommunistilait vielä riittäneet yhteiskunnan puolustamiseen, vaan tarvittiin ”paljon pitempi taistelu kaikkien isänmaallisten aineisten puolelta”. Lapuan liikkeen ”omavaltaisuudet” oli hyväksyttävä, olivathan jääkäritkin ”aikoinaan polkeneet kirjoitettua lain pykälää siinä tiedossa, että he edustivat korkeampaa, kirjoitettuun lakiin soveltumatonta, sen yläpuolella olevaa oikeutta.”⁷⁶ Toukokuussa 1933 menehtynyt Danielson-Kalmari oli oikeistopiireissä laajasti arvostettu, ja esimerkiksi Turun yliopiston entinen rehtori V. A. Koskenniemi luonnehti juhlapuheessaan häntä ”ajankohdan keskeiseksi suomalaiseksi kulttuurihenkilöksi”, joka elämänsä lopulla edusti ”aineellisuudesta vapautunutta henkeä”.⁷⁷ Danielson-Kalmarin laillisuuskäsityksiä eivät kuitenkaan jakaneet kaikki porvarilliset piirit. Vaikka oikeistoradikaalien rikkeisiin suhtauduttiin viranomaiskoneistossa armeliaasti⁷⁸, esimerkiksi Helsingin yliopiston professorit Gunnar Castren, Ragnar Furuhjelm, Yrjö Hirn, ja rehtori Eirik Hornborg varoittivat julkisesti aidosta ja kansainvälisestä äärioikeiston ja fasismin uhkasta.⁷⁹

⁷⁴ *Uusi Aura* 30.6.1930.

⁷⁵ *Uusi Aura* 13.1.1931.

⁷⁶ *Uusi Aura* 30.9.1930. Kommunistilakien läpimenon varmistumisen vahvistama uhma nousi *Undessa Aurassa* muutenkin melkoisiin mittoihin. Esimerkiksi Saksan vaalituloksesta uutisoitiin 2.10.1930 otsikolla ”Saksan kansallissosialistit kiittävät vaalivoitostaan lapuanliikkeen esikuvallista vaikutusta” ja alaotsikolla ”Onko koko Eurooppa nouseva kommunismia ja marxilaisuutta vastaan?”

⁷⁷ V. A. Koskenniemi, Danielson-Kalmari Turun yliopiston kanslerina. Puhe Turun yliopiston vuosijuhlassa 1934. Teoksessa *Miekkä ja taltta*. Puheita kansallisista aiheista. WSOY 1937, 100–101.

⁷⁸ Jukka Kekkonen, *Suomen oikeuden historiallisia kehityslinjoja*, Helsinki 1999, 82.

⁷⁹ Professoreiden kirjoituksia siteerasi *Sosialisti* 7.8.1930; ks. myös Henrik Ekberg, *Führerns trogna följelslagare – den finländska nazismen 1932–1944*. Schildts 1991, 38.

Oikeistoradikalismien omavaltaisuudet saivat julkisuutta, kun suomalaiskommunisteja edustanut ruotsalainen lakimies ja sosialidemokraatti Georg Branting painostettiin 8.10.1930 poistumaan Turusta.⁸⁰ Lehtori ja myöhempi kansanedustaja (1933 alkaen), kokoomusvaikuttaja Aarne Honka julkisti kansalaiskokouksessa, että Branting halusi ”selittää olemattomiksi maankavaltajien rikokset”.⁸¹ Brantingin maine oli jo ennestään huono, sillä hän oli vuonna 1924 kirjassaan *Rättvisan i Finland* arvostellut Suomen oikeuslaitosta puolueelliseksi.⁸² *Uusi Aura* leimasi hänet ”Suomen häpäisijäksi”, joka uhmasi isänmaallista kansaa.⁸³ Oikeistoradikalismien herättämät ruotsalaiset vastalauseet kuitattiin ”tuttuna laillisuushuutona”.⁸⁴ Sodan jälkeen, vaalivuotta 1948 edeltävissä kohtalontunnelmissa *Uuden Auran* nimimerkki ”Oikeistolainen” eli Honka syytti *Turun Sanomia* sokeasta puoluekihkosta ja ”kommunismien vasikalla kyntämisestä”. Samalla hän palasi kesään 1930 ja Danielson-Kalmarin ”kansalliseen yhteistuntoon” vetoavaan tuomioon ”socialismista ja kommunismista”.⁸⁵ Vielä 1970-luvulla Honka muisteli ”Branting-nimisen kommunistin” kutsumista ”isänmaanpettureita puolustamaan”.⁸⁶

Oikeusvaltioperiaatteet ja mielivalta sekoittuivat vuoden 1930 kuluessa. Lokakuun eduskuntavaalien edellä SDP sai varoituksen siitä, että myöhemmin joulukuussa järjestettävien kunnallisvaalien 367 hylätystä vaalilistasta 176 oli sosialidemokraattisia.⁸⁷ SDP:ssä annettiinkin menettelyohjeita sen varalle, että äänestäjän nimi puuttui vaaliluettelosta.⁸⁸ Konkreettista näyttöä oli saatu, kun oikeistoradikaalit puhdistivat istuvia kunnanvaltuustoja vasemmistosta jo ennen kommunistilakien voimaantuloa, erityisesti metsäteollisuuspaikkakunnilla, joiden elinkeinorakenne loi edellytyksiä palata työnantajien isäntävaltaan.⁸⁹ Myös esimerkiksi Satakunnan Vampulassa kunnanvaltuuston oikeisto katsoi, että ”vasemmistoryhmä on valittu kommunistien äänillä ja ettei kommunisteilla ja sosialidemokraateilla ole mitään eroa”.⁹⁰ Vasemmisto piti painostusta voimakkaana niissä kunnissa, joissa sillä oli valtuustoenemmistö.⁹¹ Marraskuun lopulla *Sosialisti* antoi huolestuneen kuvan tapahtumista:

⁸⁰ *Åbo Underrättelser* 10.10.1930.

⁸¹ *Laatokka* 11.10.1930.

⁸² Björne 1977, 9.

⁸³ Vapaavuori 1930, 443–444.

⁸⁴ *Uusi Aura* 6.1.1931.

⁸⁵ *Uusi Aura* 19.11.1947.

⁸⁶ Aarne Honka, *Katederin kahden puolen. Kouluneuvos Aarne Hongan muistelmat*. Toimittanut Eeva Stolt. Poliittisen historian julkaisuja 1. Turun yliopisto 2009, 112.

⁸⁷ Siltala 1985, 180.

⁸⁸ *Sosialisti* 12.8.1930; *Sosialisti* 25.11.1930.

⁸⁹ Siltala 1985, 148; Kai Häggman, *Metsän tasavalta. Suomalainen metsäteollisuus politiikan ja markkinoiden ristiaallokossa 1920–1939*. SKS 2006, 226–227. Isäntävalta näkyi myös teollisuuden palkkatasossa, joka sai laman myötä laskea alle eksistenssiniminin eli elinkustannusten vaatiman tason. Ks. Anu Suoranta, *Halvennettu työ. Pätkätyö ja sukupuoli sopimusyhteiskuntaa edeltävissä työmarkkinakäytännöissä*. Vastapaino 2009, 140–147.

⁹⁰ *Sosialisti* 13.8.1930.

⁹¹ *Sosialisti* 18.8.1930.

”Nämä esimerkit vaalilautakuntien mielivallasta osoittavat, erinomaisella tavalla, minkälainen paholainen päästettiin irralleen, kun Lapuan ja kahden edesvastuuttomasti toimivan hallituksen vaatimukset vaalilain muuttamisesta hyväksyttiin”. Aiemmin syksyllä lehti oli viitannut vaalikelpoisuuden oikeudettomiksi katsomiinsa riistoihin ja syyttänyt Lapuan liikettä ja muita oikeistoradikaaleja toimimisesta vain ”kommunismien vastustamisen nimellä”.⁹² SDP kirjelmöi väkivaltaisuuksista ja äänioikeuden riistoista myös oikeuskanslerille.⁹³

Laitaoikeistolaisen mentaliteetin jyrkentymistä on kommunismin uhkaa painottavassa tutkimuskirjallisuudessa tarkasteltu erityisesti reaktiona marraskuun 1929 lakkoon ja Lapualla pidettyyn nuorten työläisten uhmakkaaseen esiintymiseen.⁹⁴ Tällaiset johtopäätökset vaativat kriittistä tarkastelua. Lapuan liikkeen johdon piirissä oli vastikään esitetty uskomuksia Neuvostoliiton heikentymisestä ja halua muuttaa politiikka Venäjää ja Itä-Karjalaa kohtaan aggressiivisemmaksi.⁹⁵ Myös Juha Siltala on huomauttanut, että Neuvostoliiton pakkokollektivisoinnista seuranneet nälänhädät inspiroivat puheita suurvallan tuhoutumisesta.⁹⁶ Etsivä Keskuspoliisi oli suunnitelmallisesti ruokkinut kulisien takana mielialaa ”valkoiselle kansanhavahtumiselle” tarjoamalla lehdistölle sopivaa aineistoa, mitä Riekki piti ”potkuna jo kaatuvalle”.⁹⁷ Harri Holmalle hän kertoi, ettei vuosien 1927–1928 pidätysten jälkeen pelännyt kommunismia enempää kuin ”ennenkään enkä senkään vertaa, sillä olemmehan me juuri leikanneet sen tšekäläisen pään tarkemmin kuin ehkä missään on ennen tehty.”⁹⁸ Matti Lackman onkin huomauttanut, että koska väitteet kommunismivaarasta olivat liioittelevia, äärioikeiston nousu ei selity kommunismin uhalla.⁹⁹ Vaikka Lapuan liikkeen muistio syksyn 1930 eduskuntavaaleista painotti kommunismin turmiollisuutta ja liikkeen hävittämistä, muotoilut ”puolue-elämän tervehdyttämisestä” kertoivat laajemmista tavoitteista.¹⁰⁰ Kumouksellinen kommunismi antoi kansallisoikeistolaiselle uhmalle ja pelolle toistuvasti julkilausutun kohteen ja suunnan muttei riittävää selitysvoimaa.¹⁰¹

⁹² *Sosialisti* 6.9.1930.

⁹³ *Sosialisti* 20.9.1930.

⁹⁴ Uola 2006; Vares 2007, 15.

⁹⁵ Ministeri Procopén muistiinpanoja Kai Donnerin ja Vihtori Kosolan esittämistä ulkopoliittisista näkemyksistä. Lapuan liikkeen liepeiltä 10.7.1930. KA, Hjalmar Procopén arkisto, kotelo 45.

⁹⁶ Siltala 1985, 101–103.

⁹⁷ Riekki Holmalle 5-6.2.1930. KA, Harri Holman arkisto, saapuneet kirjeet. ”Sinua ehkä huvittaa jonain iltana lukaista keväällä eräänä pyhäiltana pyynnöstä kirjoittamani kirjanen, jonka panen mukaan – ellet pidä minua höynänä – koska siinä on minun ponteni ja ne ovat juuri samat kuin valkoisten kansalaiskokousten”, Riekki jatkoi.

⁹⁸ Riekki Holmalle 6.9.1929. KA, Harri Holman arkisto, saapuneet kirjeet.

⁹⁹ Lackman 2007, 214. Vastaavasta viittaamisesta Lackmanin päätelmiin ks. myös Tepora 2011, 161.

¹⁰⁰ Eduskuntavaaleista (päiväämätön). KA, Hjalmar Procopén arkisto, kotelo 45.

¹⁰¹ ”On tehtävä ero pelon kohteen ja pelon syyn välillä”, muotoili Ludwig Wittgenstein vuonna 1945. Ks. *Filosofisia tutkimuksia*, huomautus 476. WSOY 1981, 215.

Taistelevan kansallisoikeiston epäpoliittinen itseymmärrys

Maailmansotien välisen ajan suomalaisen oikeistoradikalismien tutkimustraditiossa on painotuksia, jotka ovat korostaneet kommunismivastaisuutta ja reaktiivisuutta koettuun uhkaan. Kansallisoikeiston määrätietoiset ja sääty-yhteiskunnan eliitin ihanteisiin kytkeytyneet yhteiskunnalliset tavoitteet on toki huomioitu, mutta ne eivät ole saaneet viholliskuvien veroista painoarvoa aktivismin selitystekijöinä. Tämä on havaittavissa myös laueammin Suomen poliittiseen historiaan keskittyvässä kirjallisuudessa. Valkoisen Suomen ulkoparlamentaarisia voimia luonnehditaan herkästi yhteiskunnan suojelutehtävästä inspiroituneiksi tai jopa talvisodan puolustustaisteluun varautuneiksi toimijoiksi, siis lähelle sellaista ”kansan” tahtoa ja mentaliteettia, jota nämä voimat itse ymmärsivät edustavansa. Martti Ahti on tehnyt vastaavia havaintoja erityisesti suojeluskuntajärjestön ja Vapaussodan Rintamamiesten Liiton tutkimuksellisesta tarkastelusta, jossa talvisodan syyttymisen näkökulma on korostunut ulkoparlamentaarista vallankäyttöä enemmän.¹⁰² Seppo Hentilä on puolestaan vastikään huomauttanut, että suomalaiselle historiakeskustelulle ja historiantutkimukselle on ollut ominaista ymmärtää Lapuan liikkeen väkivaltaisuuksia nimenomaan maanpetoksellisen kommunismin torjumisen perusteella.¹⁰³ Esimerkiksi Max Jakobsonin *Väkivallan vuodet* -teoksessa Lapuan liike ”muuttui demokratian puolustajasta demokratian viholliseksi”.¹⁰⁴

Tutkimushavaintomme ja argumenttimme on, että vaikka kommunismin viholliskuva oli merkittävä kansallisoikeistolaisen mentaliteetin rakennusosa ja Suomessakin sinnitteli kansainvälisesti verkostoitunut kumouksellinen liike, aktivismin mielekäs selittäminen vaatii ennen kaikkea sen omaehtoisten yhteiskunnallisten tavoitteiden ja itseymmärryksen analyysia. Vaikka erityisesti koomuspuolueeseen 1920-luvun kuluessa ryhmittynyt ja vuosikymmenen lopulla radikalisoitunut kansallisoikeisto nosti kansallisen yhtenäisyyden korkeimmaksi arvokseen, sen tavoittelema politiikka oli lähes johdonmukaisesti kansaa voimakkaasti kategorisoivaa ja luokkatietoista. Eheyttävänä voimana esiintyvälle liikkeelle tällainen toiminta olisi epärationalista, mikäli kansallisoikeistolaista mentaliteettia ei olisi määrittänyt näkemys siitä, että vuosisadan vaihteessa syntyneet luokkapuolueet olivat vastakkaisia ”todellista” kansallista etua ajaville, politiikan yläpuolella vaikuttaville voimille.

¹⁰² Ks. Martti Ahti, *Skyddskårernas i Finland Förbund – Skyddskårsorganisationens dubbelgångare. Historisk Tidskrift för Finland* 69 (1984), 13–37; Martti Ahti, *Frontmän på högerkanten. Historisk Tidskrift för Finland* 74 (1989), 351–354.

¹⁰³ Hentilä 2018, 180.

¹⁰⁴ Max Jakobson, *Väkivallan vuodet. 20. vuosisadan tilinpäätös I*. Otava 1999, 129.

Kansallisoikeistolaisessa kokemusmaailmassa vuoden 1918 voitto oli puutteellinen ja hauras. Sen ehtymistä pelättiin ja todisteltiin sosiaalireformien toteutumisella ja sovintopolitiikalla, joka halvensi vapaussodan saavutuksia ja rappeutti valtiolaivan uppoavaksi lotjaksi. Siksi myös se osa porvaristosta, joka oli valmis edes käytännön myönnytyksiin, rajattiin lopulta uhmakkaasti isänmaallisen kansan ulkopuolelle. Sosiaalidemokratiaa määrittivät rikos ja kapina, eikä sitä hyväksytty kommunismista tosiasiallisesti erilliseksi ideologiaksi tai hyväksyttäväksi osaksi suomalaista kansakuntaa. Oikeistoa epäilemättä huoletti myös valtiopäiväjärjestyksen liberalisoiminen tilanteessa, jossa poliittisista rikoksista kansalaisluottamuksen menetykseen tuomitut yli 60 000 suomalaista alkoivat palata äänioikeuden piiriin 1920-luvun jälkipuoliskolla ja Suomen Sosialistisen Työväenpuolueen kannatus eduskuntavaaleissa kasvoi.

Oikeistoradikaalien sosiaali- ja talouspoliittiset ihanteet ja pyrkimykset niiden toteuttamiseksi kuuluvat kansallisoikeistolaisuuden ytimeen siinä missä ylitiöisänmaallisuus ja kommunismiuhkakuvat. Poliittisen kelpoisuuden meritokratisoiminen sävytti myös lapualaista ”kansanliikettä”, jonka ideologinen johto muotoili syksyn 1930 eduskuntavaalien alla kansalaiskelpoisuuden ehdot selväsanaisesti. Kun huolenaiheena olivat eduskunnan ”henkilöllisen kokoonpanon heikkeneminen” ja laajempikin sivistyksellinen perikato, tätä ei haluttu torjua esimerkiksi koululaitosta vahvistamalla vaan vaatimalla sivistyksellisten julkispalvelujen supistamista ja valkoista lainkuuliaisuutta.¹⁰⁵ Kansakunnan lujutta tavoiteltiin politiikalla, joka vaati työläisiä tuntemaan paikkansa ja kunnioittamaan isiltä perittyä yhteiskuntajärjestä.

Vaikka Lapuan liike inspiroitui ja voimistui 1920-luvulla edenneestä demokratisoitumisesta ja varemmin vahvistumisesta eduskunnassa, vuoden 1906 eduskuntauudistus ja vuoden 1919 hallitusmuoto sekä näiden taitekohtien välinen yhteiskunnallinen kehitys olivat jättäneet syvän jäljen liikkeen oikeistoradikaalien itseymmärrykseen ja tilannekuviin. Suomea haluttiin reformoida selkeästi luokka-ajattelusta johdettujen ihanteiden perusteella. Niiden periytyminen puoluevallan kuri-musta edeltäneestä sääty-yhteiskunnasta mahdollisti kuitenkin sen, että ihanteiden poliittisuudelle oli mahdollista olla jossain määrin sokeita. Samalla kun käytännössä muiden kuin Kokoomuspuolueen piiristä esitetyt aloitteet leimattiin itsekkääksi ja vaaralliseksi ”luokkapoliitikaksi”, lapualaiset pitivät omia vaatimuksiaan pohjimmiltaan ”kansallisina”. Tämä mentaliteetti kuitenkin johti sellaiseen luokkapoliittikkaan, jolla useissa konkreettisissa kysymyksissä tavoiteltiin työväenliikkeen päämääriin nähden vastakkaista kehitystä.

¹⁰⁵ Kansallisoikeistolaisuuden inspiroimat mentaliteetit vaikuttivat pitkään etenkin koululaitoksessa. Ks. Ville Okkonen, Ensimmäisen tasavallan jälkijyrinät ja jatkuvuudet koululaitoksessa. *Työväentutkimus*. Vuosikirja 2018, 24–26.

Kansallisoikeistolainen voiton narratiivi ei perustunut vuoden 1918 lopputulokselle sinänsä vaan ihanteelle sosialismista vapautetusta kansasta, samalle jonka kylmyydestä muurari ja työväenyhdistysaktiivi Janne Kivivuori varoitti Linnan *Pohjantähdessä* kuolemanrangaistuksia jakanutta Pentin-kulman kenttätuomioistuinta: ”Ruumiita kyllä tulee ja hautoja syntyy, mutta sosialismi siinä kyllä jää tappamata”.¹⁰⁶ Oikeistoradikaalit ihannoivat sotaa välittömästi seuranneita äärimmäisyystoimia, joihin vasemmistokeskustalainen yhteistyö otti etäisyyttä. Kansallisoikeiston vaalimassa kansallisen yhtenäisyyden ihanteessa oli Juha Siltalaa mukailen kyse siitä, että kansalaisten vähemmistö käytäytyi enemmistönä, jonka ei tarvinnut sovitella tai neuvotella koska sillä oli puolellaan yksipuolisesti määritelty kansalaisuuskäsitys ja siihen perustuva laajempi arvojärjestelmä.¹⁰⁷ Perivihollisia olivat kaksi työväenliikettä hallitsevaa ja valheillaan myrkyttävää veljestä, kommunismi ja sosiaalidemokratia, joista jälkimmäinen osasi tavoitella proletariaatin diktatuuria edellistä salakavalammin.

Kansallisoikeiston ymmärryksessä isänmaallisten kansalaisten tuli jatkaa kamppailua, koska kansakunta oli aina uhattuna. Siksi sen idealismia heijastanut politiikka ei ensisijaisesti ollut puolustavaa tai säilyttävää vaan aktiivista ja taistelevaa.

Kiitämme Martti Ahtia, Pauli Kettusta, Mikko Majanderia, Kimmo Rentolaa, Juha Siltalaa, Oula Silvennoista ja Vesa Varesta sekä kahta anonymia vertaisarvioijaa heidän asiantuntevista kommentistaan.

VTT Ville Laamanen ja VTT Ville Okkonen ovat poliittisen historian tutkijoita Turun yliopistossa. Sähköpostit: violla@utu.fi ja vpokko@utu.fi.

¹⁰⁶ Väinö Linna, *Täällä pohjantähdän alla*, osa 2. WSOY 1960, 392.

¹⁰⁷ Siltala 1985, 471–476.